

כיצד להפוך את יוזמת השלום הערבית לתמריץ אזורי יעיל יותר לשלום?

סיכום סדנת תכנון-מדיניות של מכון מיתנוים, הרשת האזורית
לקידום יוזמת השלום הערבית, וקרן פרידריך אברט

הרצליה, 11 בפברואר 2016

כמעט 14 שנה לאחר שהוצגה לראשונה, ליוזמת השלום הערבית עדיין יש פוטנציאל לשמש מרכיב מרכזי בניסיונות ליישב את הסכסוך הישראלי-פלסטיני. זאת, למרות היעדר תגובה רשמית מישראל ביחס אליה. הליגה הערבית מאשררת את היוזמה שוב ושוב. הקוורטט נפגש תדיר עם ראשי מדינות ערב בניסיון לקדם אותה. מזכיר המדינה האמריקאי ושרת החוץ האירופית מדגישים את חשיבותה. ועל פי הסקר האחרון של מכון מיתנוים, הציבור הישראלי רואה ביחסים נורמליים עם מדינות ערב את התמריץ היעיל ביותר לקידום השלום. ואולם, מאז הוצגה היוזמה ב-2002, חלו שינויים משמעותיים במזרח התיכון, אשר מעוררים ספקות לגבי מידת הרלוונטיות שלה אל מול המציאות האזורית של ימינו. זאת, דווקא בתקופה בה יש הבנה גוברת בישראל של חשיבות הממד האזורי בתהליך השלום, למרות חוסר מודעות מספיק לעצם קיומה של היוזמה ולתוכן שלה. לאור זאת, התכנסו 25 מומחים, מתחומי האקדמיה והמדיניות, לדיון שבחן כיצד ניתן להפוך את היוזמה לתמריץ אזורי יעיל יותר לשלום. הדיון נסב סביב סוגיות הנוגעות למודעות הציבורית ליוזמה, ולמידת האטרקטיביות והישימות שלה. מסמך זה מסכם את הנקודות שעלו במהלך הדיון, ואינו משקף קונצנזוס בין המשתתפים או את עמדות הארגונים המארחים.

א. מודעות ציבורית

1. המודעות הציבורית בישראל ליוזמת השלום הערבית היא נמוכה מדי. הציבור ומקבלי ההחלטות בישראל אינם מודעים דיו לדבר קיומה של היוזמה ולתוכן שלה. הדבר בא לידי ביטוי בסקרי דעת קהל שהתקיימו לאורך השנים, ובעדויות של אישים אשר שירתו במערכת הממשלתית.
2. יש שיח גובר על שיתוף פעולה אזורי, אך לא על יוזמת השלום הערבית. מאז 2014, המערכת הפוליטית בישראל עוסקת יותר בשיח על הזדמנויות אזוריות. ראש הממשלה מדבר תדיר על הצורך בשיתופי פעולה עם מדינות ערב המתונות, וראשי מפלגות אחרים מתבטאים בזכות רעיונות דוגמת תהליך מדיני אזורי, כינוס ועידה אזורית, ועוד. ואולם, השיח האזורי הגובר אינו מתמקד ביוזמת השלום הערבית, ולעתים קרובות אפילו

מתעלם ממנה. פוליטיקאים ישראלים מנסים לעשות שימוש ברעיון שיתוף הפעולה האזורי כדרך לעקוף את הסכסוך עם הפלסטינים, ולא כדי לקדם את יישובו.

3. צריך לעורר עניין תקשורתי ביוזמת השלום הערבית. נציגי הממשלה שמדברים על קשר עם מדינות האזור זוכים לבולטות תקשורתית, אך גורמים בחברה האזרחית ובאופוזיציה שמנסים לקדם את יוזמת השלום הערבית נדחקים לשולי השיח. יש צורך לעודד דיווחים וכתבות בערוצי התקשורת – הממסדית והחדשה – על יוזמת השלום הערבית.

4. בזירה הפוליטית, יש לשווק את היוזמה לאנשי המרכז והמרכז-ימין. הימין האידיאולוגי צפוי להתנגד ליוזמת השלום הערבית בכל מקרה. בקרב גורמים מתונים יותר, הסיכוי לפריצת דרך גדול יותר. [סקר מכון מיתווים משנת 2015](#) הראה שבקרב מצביעי מרכז ומרכז-ימין האפשרות לנורמליזציה עם העולם הערבי היא התמריץ היעיל ביותר – מבין אלו שהוצעו עד כה – לקידום השלום. ואולם, הקיפאון המחשבתי הקיים בקרב קבוצות אלו ביחס לסכסוך הישראלי-פלסטיני מגביל את תמיכתם ביוזמת השלום הערבית. יש למצוא דרך לייצר בקרבן פתיחות רבה יותר למידע חדש, ייתכן בעזרת קבוצות מיקוד.

5. בזירה הציבורית, יש לשווק את היוזמה לקהלים מגוונים יותר בחברה. המאמצים לקידום יוזמת השלום הערבית, בדומה לפעילויות אחרות של מחנה השלום, מתקיימים בעיקר בקרב אשכנזים, ותיקים, וחילונים. יש לרתום לעניין גם עולים מבריה"מ-לשעבר, חרדים, ובני עדות המזרח. בעבר, נעשו ניסיונות לשווק את היוזמה לקהלים אלה, אך הם היו מוגבלים באופיים ולא הניבו את התוצאות הרצויות. שיווק יעיל צריך לעשות שימוש במובילי דעת קהל מהמגזרים אליהם רוצים לפנות, ובמסרים מגוונים – שפונים לשכל ולרגש כאחד.

6. במציאות האזורית הנוכחית, שיווק היוזמה היא משימה קשה. במקביל לביצוע מאמצי השיווק, צריך לזכור כי המציאות הביטחונית ששוררת כיום במזרח התיכון מקשה על שכנוע דעת הקהל בצורך להתקדם בתהליך השלום ובפוטנציאל הגלום ביוזמת השלום הערבית. לציבור יש הטיות משלו, שמונעות ממנו להגיב בחיוב ליוזמה, וזאת ללא קשר לטיב הקמפיין שינהל לקידומה. לראייה, ההשפעה הזניחה שהייתה לראיון ההיסטורי שהעניק אבו מאזן לערוץ 2, ושב הביע נכונות לוותר על זכות השיבה.

7. ניסיונות לשכנע את הציבור בתועלת שביוזמה, לא צלחו עד כה. גורמים שונים בחברה האזרחית ניסו להדגיש את היתרונות – בעיקר הכלכליים – שגלומים ביוזמה הערבית, אך אלו לא הצליחו לחולל שינוי תודעתי. הציבור הישראלי חושש, באופן כללי, מנטילת סיכונים מדיניים ביחסים עם האזור, ומוכן לשם כך לוותר על רווחים אפשריים. כדאי להיעזר במומחים מתחום הפסיכולוגיה החברתית במאמצים להתגבר על חסמים שמונעים מאזרחי ישראל להפנים את היתרונות שביוזמה הערבית ולהיות מושפעים מהם. ככל שעובר הזמן, שכנוע הציבור בכדאיות היוזמה הופך קשה יותר. הרי אם היוזמה כל כך טובה ואטרקטיבית, עולה בקרב רבים השאלה מדוע ממשלות ישראל שונות לא אימצו אותה במשך כל השנים מאז הוצעה לראשונה.

8. מהלכים פרלמנטריים יכולים לסייע בשכנוע הציבור ובהעלאת מודעות. מבין כל המהלכים שבוצעו לאורך השנים לקידום יוזמת השלום הערבית, לא היה עדיין מהלך פרלמנטרי משמעותי בנושא. יש לזהות פוליטיקאים שמוכנים לקדם את הנושא, ולעשות

קמפיין ממוקד בו במשך יום אחד הם ישתמשו בנאומים שלהם בכנסת כדי לדון ביוזמה, וזאת בשידור ישיר בערוץ הכנסת ותוך קידום ברשתות החברתיות. ניתן גם לעשות שימוש בכלים פרלמנטריים אחרים, גם אם מדובר בעיקר בגימיקים לשם עידוד בשיח ומודעות: הגשת הצעת אי-אמון על רקע חוסר התגובה הממשלתית ליוזמה, קידום הצעת חוק שקשורה לנושא, וזימון דיון בוועדת חוץ וביטחון אליו יוזמנו גם שגרירים ערבים.

9. שיווק היוזמה על ידי מדינות ערב יכול לסייע. הציבור בישראל צריך לשמוע נציגי מדינות ערב מדברים בקולם על היוזמה ועל יתרונותיה. עדיף שנושאי מסרים יהיו כאלה שממלאים תפקידי מפתח במדינותיהם ושנהנים מלגיטימציה. דוגמאות אפשריות הן מלך ירדן, נשיא מצרים, מלך מרוקו, ושגרירי מצרים וירדן בישראל. בשנים האחרונות הפך טורקי אל-פייצל מערב הסעודית למלא תפקיד שכזה. הוא מעניק ראיונות לכלי תקשורת ישראלים ומופיע בפורומים בינלאומיים יחד עם בכירים מישראל. ואולם, גם הדברים שהוא נושא אינם משפיעים על דעת הקהל בישראל, ומעמדו בערב הסעודית כבר אינו מרכזי כשהיה. ועדיין, הנראות הגוברת ביחסים עם ערב הסעודית יכולים לעזור בקידום היוזמה. ערב הסעודית היא שחקנית מרכזית בכל הנוגע ליוזמה, וחשוב גם להדגיש את הפוטנציאל הקיים לשיתוף פעולה אזרחי עתידי בינה לבין ישראל בעידן של שלום.

ב. אטרקטיביות

1. אטרקטיביות היוזמה גלומה במה שהיא מציעה ובשונות שלה מעמדות קודמות. יוזמת השלום הערבית אמורה להיות אטרקטיבית מאוד לציבור בישראל ולמנהיגיו, הואיל והיא מציעה תמורה אזורית שישראל מעוניינת בה מאז הקמתה: סיום הסכסוך, יחסים נורמליים, הכרה וביטחון. יש חשיבות גם לכך שהיוזמה מאושרת שוב ושוב על ידי הליגה הערבית מאז 2002, למרות תהפוכות באזור. הדבר מעיד על רצינות ואמינות. אטרקטיביות היוזמה באה לידי ביטוי גם בשוני המהותי בינה לבין עמדות קולקטיביות קודמות של העולם הערבי, ובראשן החלטת הליגה הערבית בח'רטום ב-1967 ששללה משא ומתן עם ישראל, הכרה בה, ושלום.

2. האפשרות לנורמליזציה עם העולם הערבי כבר פחות אטרקטיבית, אך עדיין חשובה. הנחה מרכזית בבסיס יוזמת השלום הערבית היא שהישראלים מאוד מעוניינים בנורמליזציה עם העולם הערבי. ייתכן שהנחה זאת נכונה היום במידה פחותה מאשר בעבר. נורמליזציה נתפסת כיום כמותרות, אל מול הצורך המרכזי והברור בביטחון, שחשיבותו הולכת ועולה לאור הטלטלה במזרח התיכון. אתגרי הביטחון העומדים בפני ישראל כיום הם כבר לא רק מצד הפלסטינאים, אלא מצד האזור כולו. למרות זאת, סקר מכון מיתווים לשנת 2015 הראה שמבין התמריצים הבינלאומיים שהוצגו לישראל על מנת להתקדם בתהליך השלום, האפשרות ליחסים נורמליים עם העולם הערבי היא עדיין האטרקטיבית ביותר.

3. כדי להגביר אטרקטיביות, יש לעבות את הממד הביטחוני שביוזמת השלום הערבית. הדרך לעורר עניין ציבורי רב יותר ביוזמה ולהגביר את התמיכה בה עוברת דרך הדגשת הממד הביטחוני שלה. יש להבהיר כיצד יחסים נורמליים עם מדינות ערב יתורגמו למציאות ביטחונית טובה יותר עבור ישראל, וכיצד מדינות ערב וישראל יוכלו לשתף פעולה מול גורמים קיצוניים באזור. האיחוד האירופי, למשל, החל לאחרונה להתייחס ליוזמה ככלי שיוביל ליצירת מסגרת ביטחון אזורית. ואולם, קשה לשכנע את הציבור בישראל שהיוזמה תביא ביטחון, בתקופה בה העולם הערבי מתפורר, ואינו מצליח להתמודד עם אתגרים כמו דאעש.

4. בישראל רוצים הכרה ערבית באופי המדינה ולא רק בזכות קיומה. בעבר חיפשה ישראל הכרה מצד מדינות האזור רק לגבי זכותה להתקיים. בשנים האחרונות, בניצוחו של ראש הממשלה נתניהו, נוספה דרישה להכרה ערבית באופי היהודי של ישראל. דרישה חדשה זו מערימה קשיים נוספים על תהליך השלום, וככל הנראה זו הייתה המטרה בהצגתה. ואולם, עם הזמן, היא נהייתה מקובלת על מרבית הציבור בישראל, שכבר אינו רואה די בהכרה ערבית בזכות קיומה של מדינת ישראל. לאור זאת, מומלץ לבחון האם וכיצד ניתן להתייחס לדרישה זאת בהקשר של יוזמת השלום הערבית.

5. הסעיף ביוזמה על סוגיית הפליטים הפך מנכס לנטל. אחד המשתתפים בסדנה טען שבעת ניסוח היוזמה, חשבו בעולם הערבי שהאופן בו נוסחה ההתייחסות לסוגיית הפליטים, הקוראת לפתרון שמוסכם גם על ישראל, דווקא יגביר את אטרקטיביות היוזמה בעיניים ישראליות. בפועל קרה דבר הפוך, והסעיף הזה ריכז סביבו את מרבית ההתנגדות הישראלית ליוזמה, בייחוד לאור האזכור ביוזמה את החלטת האו"ם 194 שהתפרשה בישראל כדרישה למימוש זכות השיבה.

6. אימוץ היוזמה על-ידי גופים רב-לאומיים בעולם הערבי והמוסלמי יגביר את האטרקטיביות. העובדה שיוזמת השלום הערבית אומצה בעבר גם על-ידי ארגון מדינות האסלאם (ה-OIC) תרמה להגברת האטרקטיביות שלה בעיניים ישראליות. יש לפעול לאימוץ היוזמה על-ידי גופים נוספים מסוג זה – למשל ארגון המדינות המייצאות נפט (OPEC), פורומים בין-דתיים, ועוד.

7. מה יעיל יותר להגברת אטרקטיביות: הדגשת האחדות או הפיצול הערבי ביחס ליוזמה? ככל שתודגש לציבור הישראלי האחדות הערבית סביב יוזמת השלום הערבית, היא צפויה להיתפס כאטרקטיבית יותר, על אחת כמה וכמה בתקופה בה העולם הערבי סובל מפיצול פנימי. ואולם, ייתכן גם שניתן לגרום לציבור בישראל לגלות אהדה רבה יותר ליוזמה דווקא על-ידי הדגשת העובדה שהקיצונים באזור מתנגדים לה. כלומר, לעורר את המחשבה שאם חמאס מתנגד ליוזמה, אז אולי היא דווקא טובה לישראל.

8. מהלך ערבי שיוביל לאימוץ היוזמה על-ידי חמאס יהיה בעל השפעה. כל עוד חמאס אינו מקבל את יוזמת השלום הערבית, יכולת ההשפעה שלה כתמריץ היא מוגבלת. אין די בכך שאבו מאזן ואש"ף מקבלים את היוזמה, זה נתפס כבר כמובן מאליו. מדינות כמו סעודיה וקטאר צריכות להראות שביכולתן לשנות את הגישה של חמאס כלפי היוזמה. מהלך שכזה צפוי להוכיח את הפוטנציאל של היוזמה ליצור תמורות ביחס של גורמים באזור כלפי ישראל, ובכך יגביר את האטרקטיביות שייחסו בישראל ליוזמה.

ג. ישימות

1. בהיעדר הנהגה ישראלית תומכת-שלום אין היתכנות למימוש היוזמה. ממשלת ישראל לא מעוניינת כיום להתקדם לעבר הסכם שלום עם הפלסטינים. היא אינה מוכנה לשלם את המחיר הנדרש לשם מימוש יוזמת השלום הערבית, ולכן היוזמה סובלת כיום מחוסר רלבנטיות. זה החסם המהותי ביותר, הואיל ובמציאות בה אין תהליך שלום, קשה לשכנע אנשים להתייחס אליה ברצינות. במצב שכזה, קשה אפילו לעורר שיח ציבורי על היוזמה. דרוש עוגן חיצוני שיגרום לאנשים להתעניין ביוזמה ושיעורר אותם לפעולה.

2. גם באופוזיציה אין תמיכה משמעותית ביוזמה. אפילו מחוץ לממשלה קשה למצוא דמות פוליטית בכירה שתאמץ את יוזמת השלום הערבית, מבלי למהר ולהוסיף סייגים רבים, ותקדם אותה. אפילו שרת החוץ לשעבר ציפי לבני הצהירה לאחרונה כי היא אינה מאמצת את היוזמה בגלל הסתייגויות שיש לה ממנה. בפברואר 2016 החליטה ועידת המחנה הציוני להגיב ליוזמת השלום הערבית, וקבעה כי "על ישראל לתת לראשונה מענה רשמי ליוזמת השלום הערבית, כולל הערות והסתייגויות מצידה ליוזמה זו". זוהי אמנם התייחסות מוגבלת לנושא, אך יוצרת פוטנציאל לקידום הנושא בקרב ח"כים של המפלגה.

3. יש לקעקע את הטענה שניתן לקיים שיתוף פעולה אזורי גם בלי תהליך שלום. ראש הממשלה ושרים אחרים טוענים באוזני הציבור שהיחסים עם מדינות בעולם הערבי טובים מאי-פעם, ושניתן לקיים שיתוף פעולה אזורי נרחב עמן גם ללא התקדמות בתהליך השלום. הדבר סותר את סדר הדברים שמציגה יוזמת השלום הערבית, ונשען על העובדה כי חלק ממדינות האזור אכן מוכנות – באופן מוגבל ועל בסיס אינטרסים מסוימים – לשותף פעולה עם ישראל במנותק מהסוגיה הפלסטינית. יש להבהיר לציבור בישראל עד כמה תלויה האפשרות לכוון יחסים נורמליים עם האזור בהתקדמות בתהליך השלום.

4. שיתוף פעולה אזורי מגביר את אמינות היוזמה, אך עדיין יש חשדנות כלפי העולם הערבי. העובדה כי כיום מתקיימים שיתופי פעולה עם כמה מדינות ערביות, ושהדבר מקבל ביטוי בשיח הציבורי, אמורה להגביר את האמון שהציבור בישראל רוחש ליוזמה. אם בעבר היה חוסר אמון בכך שהעולם הערבי מוכן בכלל לשיתוף פעולה, הרי שכיום זה נראה סביר יותר לציבור. ועדיין, הכותרת "היוזמה הערבית" עשויה להיות בעייתית, לאור החשדנות בציבור עלפי העולם הערבי וכוונותיו. מהלכים כגון הצגת היוזמה כ"דברים שהערבים מוכנים לעשות בתמורה לשלום" והצגתה כחלק מחבילת תמריצים בינלאומית שזוכה גם לחסות אמריקאית לה יהיו שותפים גם האמריקאים, צפויים לעזור.

5. ב-2013 הוכח שהיוזמה נתונה לשינויים ואינה בגדר הצעת "הכל או כלום". בשנים הראשונות לאחר הצגת יוזמת השלום הערבית, נשמעו טענות בישראל כנגד הצהרות ערביות שהיוזמה אינה נתונה למשא ומתן ושינויים. הטענה הייתה שבכך היא הופכת מתמריץ לתכתיב, ועל כן פחות רלבנטית. ב-2007 נידונה לראשונה האפשרות להכנסת שינוי בנוסח היוזמה, אך הדבר לא קרה לבסוף. ב-2013 זה התרחש, עם הסכמת הליגה הערבית – לבקשת מזכיר המדינה האמריקאי ג'ון קרי – להוסיף התייחסות לעקרון חילופי השטחים. ואולם, הדבר נעשה מבלי שהובטח מראש שישראל תיתן משהו בתמורה, ומבלי ששינוי הנוסח הוביל לתגובה ישראלית אוהדת יותר כלפי היוזמה. הדבר יקשה על ביצוע שינויי נוסח נוספים בעתיד.

6. המציאות במזרח תיכון מערערת על רלבנטיות היוזמה ודורשת התייחסות. הדרישה שמופיעה ביוזמה לנסיגה ישראלית מרמת הגולן היא בלתי-רלבנטית במציאות הנוכחית, לאור התפרקותה של סוריה. כמו כן, היוזמה מבטיחה כינון יחסים נורמליים עם כל מדינות ערב, אך חלקן מתפוררות ואינן יכולות לספק עוד את הסחורה. נוסח היוזמה שגובש במציאות של 2002, אינו הולם את זו של 2016. כדי לשכנע ברלבנטיות של יוזמת השלום הערבית, יש לתת לכך מענה. ואולם, בעולם הערבי יש, באופן כללי, התנגדות להכנסת שינויים בנוסח היוזמה.

- 7. הוספת מסמך הבהרות ליוזמה יכול להיות קל יותר מלקדם שינוי נוסח.** דרך להתמודד עם ההתנגדות הערבית לשינוי נוסח היוזמה היא לפעול למען הוספת מסמך הבהרות לה. מסמך שכזה יוכל להסביר כיצד ניתן להתקדם למימוש היוזמה גם ללא נסיגה בשלב זה מרמת הגולן, יוכל לשרטט מפת דרכים הדרגתית ליישום היוזמה הלכה למעשה, הן מבחינת צעדים ישראליים והן מבחינת צעדים ערביים.
- 8. המוקד צריך להיות במשא ומתן על הסוגיה הפלסטינית, ולא על נוסח היוזמה.** יוזמת השלום הערבית היא כלי לפתרון הסכסוך עם הפלסטינים, ואינה מטרה בפני עצמה. עליה לשמש כמעטפת תומכת ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני. יש להתמקד במו"מ עם הפלסטינים – בו היוזמה הערבית נוכחת – ולא במשא ומתן על היוזמה ועל הנוסח שלה, שיאפיל על הנושא הפלסטיני וידחה את העיסוק בו.
- 9. יש לכלול התייחסות ליוזמה במסמכים בינלאומיים שיהוו בסיס למשא ומתן עתידי.** קשה לראות מצב בו היוזמה הערבית משמשת בפני עצמה בסיס לחידוש המשא ומתן הישראלי-פלסטיני. סביר יותר שארה"ב או הקהילה הבינלאומית יגבשו פרמטרים משלהם כבסיס לחידוש המשא ומתן (או כינוס ועידה בינלאומית), ושהם יכללו התייחסות ליוזמה כנדבך מרכזי. במצב כזה, יוכלו הפרמטרים הבינלאומיים לתת מענה לסוגיות ביוזמה הדורשות עדכון, הבהרה, או שינוי נוסח, וזאת מבלי לדרוש ממדינות ערב לשנות את תוכן היוזמה עצמה.
- 10. חיזוק הרלבנטיות של היוזמה הוא גם אינטרס פלסטיני, ולא רק ישראלי.** הפלסטינים זקוקים לעזרת העולם הערבי במשא ומתן עתידי עם ישראל, ומזהים את הפוטנציאל הטמון ביוזמת השלום הערבית. לפיכך, הם ביקשו בעבר מהליגה הערבית להשאיר את היוזמה על השולחן, גם כשהליגה שקלה לשנות מדיניות נושא, ואף יזמו קמפיין חוצות בתוך ישראל למען היוזמה. גם להם יש אינטרס בחיזוק הרלבנטיות של היוזמה ובהגברת היעילות שלה כתמריץ אזורי לשלום, ועל כן הם יכולים להיות שותפים לחשיבה על דרכים להתאמת נוסח היוזמה למציאות האזורית העכשווית.
- 11. דרושה כתובת ערבית למשא ומתן בנושא היוזמה.** חשוב שיהיה גורם מוסמך בעולם הערבי שתפקידו יהיה לשאת ולתת עם ישראל ועם הקהילה הבינלאומית בנושאים הקשורים ליוזמת השלום הערבית. כיום, לא ברור עם מי צריך לדבר אם רוצים לדון ביוזמת השלום, והדבר יוצר תחושה שהיוזמה אינה כל-כך רלבנטית גם מצד מדינות ערב. ועדת המעקב ליוזמת השלום הערבית, שהקימה בזמנו הליגה הערבית, יכולה למלא תפקיד זה.
- 12. צריך לשמר את הרלבנטיות העתידית של היוזמה, בדומה להחלטה 242 בזמנו.** החלטה 242 של מועצת הביטחון של האו"ם מ-1967 נתפסה בלתי-רלבנטית במשך שנים ארוכות. אך היא נשארה על השולחן במשך שנים ארוכות עד שהתנאים המדיניים להכרה בה הבשילו, תחילה במסגרת תהליך השלום הישראלי-מצרי, ובהמשך על ידי אש"פ ואחרים. דבר דומה יכול להתרחש עם יוזמת השלום הערבית. גם אם היא פחות רלבנטית היום, צריך לשמר ולאשרר אותה כדי לעשות בה שימוש בעיתוי עתידי מתאים.

נספח

ממצאים רלבנטיים ממדד מדיניות-החוץ הישראלית לשנת 2015 של מכון מיתווים

